

UDK 811.163.1'36–124

Vanda Babič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

MATEJ SOVIČ IN OHRANJENI ROKOPIS NJEGOVEGA LATINSKEGA
PREVODA SLOVNICE MELETIJA SMOTRICKEGA (1619) IZ LETA 1773
V ROKOPISNI ZBIRKI NUK LJUBLJANA

Avtorica v svojem članku predstavlja del Zoisove zapuščine v Rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani, tri med seboj povezane rokopisne enote: Sovičev latinski prevod slovnice *Грамматѣки Славенскиѣ правилное Свѣтазѣма* Meletija Smotrickega (1619) iz leta 1773 in dva fascikla s korespondenco Mateja Soviča z Italijanom Albertom Fortisom. Pri prvi, najpomembnejši rokopisni enoti – latinskem prevodu in prepisu starocerkvenoslovanskega besedila, avtorica ugotavlja povezanost Sovičevega dela s prvo izdajo cerkvenoslovanske slovnice iz leta 1619 oziroma s popravljeno moskovsko izdajo iste slovnice iz leta 1648.

The author surveys a part of Zois's papers in the Manuscript Section of the National and University Library in Ljubljana, i.e., three interrelated manuscripts: Sovič's Latin translation of Meletij Smotrickij's grammar *Грамматѣки Славенскиѣ правилное Свѣтазѣма* (1619) of 1773 and two fascicles of Sovič's correspondence with the Italian Alberto Fortis. In the first, most important, manuscript – the Latin translation and transcription of the Old Church Slavic text – the author finds a connection with the first edition of the Old Church Slavic grammar of 1619 or, rather, with the revised Moscow version of the grammar from 1648.

Ključne besede: Matej Sovič, prepis in latinski prevod slovnice Smotrickega, korespondenca med M. Sovičem in A. Fortisom, prva, jugozahodnoruska, izdaja (1619) in druga, moskovska, izdaja (1648) slovnice M. Smotrickega

Key words: Matej Sovič; transcription and translation of Smotrickij's Grammar; correspondence between M. Sovič and A. Fortis; first, South-Western-Russian, edition (1619) and second, Moscow, edition (1648) of M. Smotrickij's grammar

V Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK) v Ljubljani se kot del zapuščine Žige Zoisa hranijo tri, vsebinsko povezane, rokopisne enote iz druge polovice 18. stoletja, ki jih uokvirja ime Mateja Soviča, hrvaškega duhovnika, prevajalca in pomočnika pri izdajanju hrvaških glagolskih knjig v Rimu.

Med njimi je osrednja in najpomembnejša enota edini primerek Sovičevega latinskega prevoda slovnice Meletija Smotrickega *Грамматѣки славѣнскиѣ прѣвѣльное свѣтазѣма* (1619) in hkrati njen prepis iz leta 1773.¹ Dobro ohranjena knjiga, s signaturo *Ms 165*,

¹ Na Sovičev prevod slovnice me je med pisanjem magistrske naloge opozorila mentorica dr. Aleksandra Derganc. S prevodom oziroma s prepisom slovnice sva se začeli skupaj ukvarjati konec leta 2006, med preučevanjem in ponovnim iskanjem besedila pa se je izkazalo, da so s slovnico Smotrickega povezane kar tri samostojne rokopisne enote (poleg samega latinskega prevoda še dve), problematika vseh treh pa je precej kompleksna (poleg tega se v besedilih in pismih v fasciklih ob slovanskem izmenjujeta še latinski in italijanski jezik), zato smo na Oddelku za slavistiko FF v Ljubljani oblikovali ožjo raziskovalno skupino treh raziskovalcev (Aleksandra Derganc, Vanda Babič, Robert Grošelj), z namenom, da fascikle strokovno preučimo, raziskave pa ob načrtovani faksimilni izdaji Sovičevega prevoda posredujemo širši slavistični javnosti. Ob tej priliki se obema soraziskovalcema pristržno zahvaljujem: dr. Aleksandri Derganc za korektno

je v trdi vezavi (velikosti približno A4 formata, višine 28 cm, širine 20,5 cm in debeline 3,7 cm), na njenem hrbtnišču je zapis: M: S: / GRAM. SLAU. / SMOTRISKY / 1619 / SOVICH / 1773.² Knjiga obsega 255 strani.

Z omenjeno knjigo sta vsebinsko tesno povezana dva fascikla s signaturama *Ms 185* in *Ms 353*.³ *Vsebinsko prvega fascikla (Ms 185)* je v rdeči mapi shranjena knjiga trde vezave, višine 29 cm, širine 21 cm in debeline 2 cm. Je dobro ohranjena, rahlo načeto, odlepljeno je samo njeno hrbtnišče. Knjiga je zelo raznovrstna, saj so v njej speta pisma različnih avtorjev in drugi sestavki iz zapuščine Mateja Sovića. Listi v knjigi so zato po obliki in obsegu zelo različni: večina med njimi je velikosti 28 x 20 cm, vmes pa je vpetih po več sklopov z listi manjših formatov. V fasciklu je skupno 92 listov. *Drugi fascikel (Ms 353)* je enovitejši, sestavlja ga 40 prepognjenih pol (višine 34 cm in širine 42 cm), ki skupaj tako tvorijo 80 listov celote (širine 21 cm).

Matej Sović in njegov latinski prevod slovnice Meletija Smotrickega

V vseh treh rokopisnih enotah so shranjena različna besedila iz zapuščine hrvaškega duhovnika in prevajalca Mateja Sovića (Peterburg, začetek 18. stoletja – Osor, 1774). Njegovo življenje in delo je bilo že od samega začetka vseskozi tesno povezano z Matejem Karamanom (1700 – 1771), izdajateljem vzhodnoslovaniziranih izdaj hrvaških liturgičnih knjig v Rimu, s katerim je prijateljeval od mladih nog. Z njim je tudi delil svoje prepričanje, da je vzhodnoslovanska redakcija cerkvene slovanščine prvotna, najčistejša in najbolje ohranjena različica slovanskega jezika in bi kot taka morala postati knjižni jezik južnih Slovanov.⁴ V tem duhu sta ustvarila tudi svoji najpomembnejši deli *Missale romanum slavonico idiomate – Missal rimski slavenkim jazykom* iz leta 1741 in posthumno izdan *Breviarium romanum slavonico idiomate – Časoslov rimski slavenkim jazykom* iz leta 1791 (izdajo je za tisk ponovno pripravil rabski škof Ivan Petar Gocinić).⁵

Sovićovo najpomembnejše samostojno delo je latinski prevod slovnice Meletija Smotrickega (*Grammatika Slavenskaja Meletia Smotriskago – Grammatica Slavoni-*

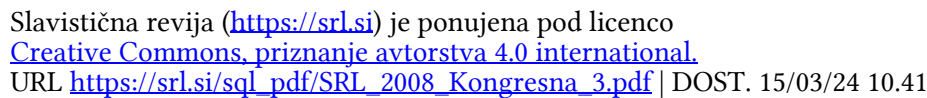
in plodno sodelovanje, Robertu Grošlju pa za pomoč pri razumevanju vseh zapisov v italijanščini. Hkrati poudarjam, da v članku podajam najosnovnejše ugotovitve dosedanjih preučevanj, ki bodo svojo pravo relevantnost pridobile s poglobljenimi preučevanji omenjene raziskovalne skupine.

² V Katalogu Rokopisne zbirke je vpisana pod geslom *Sović Matej* (Katalog rokopisov ... 1980: 25).

³ Obe enoti sta v katalogu Rokopisne zbirke vpisani pod geslom *Smotricki Meletij*, čeprav bi bilo verjetno bolje tudi njiju uvrstiti pod prvim geslom (*Sović Matej*), saj njuna vsebina ni tesno povezana s poimenovanim ukrajinskim uniatom, avtorjem obsežne slovnice cerkvene slovanščine na vzhodnoslovanskih tleh (Katalog rokopisov ... 1980: 30 in 72–73). V prvi enoti je resda na začetku navedeno ime Meletija Smotrickega v cerkvenoslovanskem oziroma latinskem naslovu slovnice, vendar njegove slovnice v samem delu ni; druga vsebuje delni prepis slovnice, vendar samo latinskega prevoda, ki je Sovićovo delo, ne vsebuje pa prepisa slovnice Smotrickega v cerkveni slovanščini.

⁴ Kritika pomanjkljivega poznavanja »cerkvene slovanščine« med glagoljaši v Dalmaciji je Sovićovo delo *Riflessioni sull' ignoranza della lingua slava letterale in Dalmazia*, ki je izšla posthumno 1787 v Benetkah v redakciji Radoša A. M. Vitturija.

⁵ O delu in življenju obeh hrvaških izdajateljev glagolskih liturgičnih knjig glej v: Strohal 1982: 43, Enciklopedija Jugoslavije 5 1962: 201, in 7 1968: 436, Jagić 1913: 51, Jagić 1910: 40, Radonić 1949: 72–73, Radonić 1950: 607–608, Stojković 1930: 120–131 in Babić 2000: 42–46 in 50–53.

Kratka predstavitev vsebine in pisav v rokopisnih enotah⁸

Nedvomno je celotno knjigo pisal isti človek, vendar je iz primerjave tega rokopisa s Sovičevimi pismi Albertu Fortisu med leti 1770–1773 (shranjenimi v fasciklu *Ms 185*) jasno, da to ni bil Matej Sović. Nenazadnje je ljubljanski primerek iz leta 1773 vendarle samo prepis Sovičevega originala iz 1756, zato je povsem verjetno, da ga je, sicer pod budnim očesom samega Mateja Sovića, sedemnajst let kasneje kot osnutek za natis ustvaril nekdo drug, ki je bil prav tako večš lepopisa in pisanja latinskega in

¹¹ V Katalogu Rokopisne zbirke NUK (1980: 25) na straneh 1b–226b.

slovanskega besedila.¹² Ni pa znano, ali je bil v Sovičevem originalu (1756) tudi njegov latinski uvod.

Vsebina *fascikla Ms 185* je od vseh treh rokopisnih enot najraznovrstnejša, tudi različnih pisav je v tej knjigi neprimerno več kot v ostalih dveh (najmanj trinajst, med njimi so tri znane: rokopis Mateja Sovića, Alberta Fortisa in Mateja Karamana). Predvsem pa se ta fascikel odlikuje po tem, da so samo v njem shranjena originalna besedila iz Sovičeve zapuščine. V ostalih dveh rokopisnih enotah gre namreč le za prepise bodisi besedil iz omenjenega fascikla ali iz drugih predlog (npr. Sovičevega originala iz leta 1756). Edina izjema je izvirno besedilo Blaža Kumerdeja v fasciklu *Ms 353*.

Na prvi strani fascikla (takoj za notranjo platnico) je originalen, s Sovičevim rokopisom, izpisan naslov latinskega prevoda slovnice M. Smotrickega v cirilici: ГРАММАТИКА СЛАВЕНСКАЯ МЕЛЕТІА СМОТРИСКАГО МОНАХА РУССКАГО ... ВО ВІЛНѢ ДРУГОГО ИЗДАВАНІА НЫНѢ МАТФЕЕМЪ СОВИЧЕМЪ ЦРЕСАННОМЪ АРХІДІАКОНОМЪ ОБОРКИМЪ ЛАТИНСКИ ПРЕВЕДЕНА ... in v latinici: *Grammatika slavonica Meletii Smotriski Monachi Rutheni ... Vilnae 1619 edita, nunc a Mattheo Sovich Chersensi Archidiacono Auxerensi Latinè explanata ...* Naslov je v celoti naveden samo v tem fasciklu (v *Ms 353* npr. najdemo samo prepis latinskega dela naslova, ne pa tudi cerkvenoslovanskega). Zanimivo je, da naslova ni v rokopisni enoti *Ms 165*, saj bi ob celotni slovnici oziroma latinskem prevodu le-te pričakovali tudi popoln naslov. Vendar pa v tej knjigi naslovne strani ni, slovnični del knjige pa se začne »skromno«: СЛАВЕНСКАЯ ГРАММАТИКА КНИГА ПЕРВАЯ.

Za naslovom sledi Sovičev latinski uvod *Lectori Dalmatae / Matthaеuf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxeren. Archidiaconuf*. To je edino skupno besedilo vseh treh rokopisnih enot; original je shranjen samo v fasciklu *Ms 185*, saj sta uvoda pred slovnico (*Ms 165*) in v fasciklu *Ms 353* le prepisa osnovnega besedila iz omenjenega fascikla.¹³ Besedilo je v vsaki enoti pisala različna roka (Sovičeva v *Ms 185*). Naslednji sestavek v fasciklu je v katalogu Rokopisne zbirke (1980: 30) zabeležen kot *Alfabeta Slavo*, v njem pa je na borih treh straneh v zgoščeni obliki predstavljenih šest različic slovanskih črkopisov (hrvaška glagolica, tri cirilice – *Cirilliano usuale*, *Serviano antico* in *Serviano*, okrogla glagolica iz Assemanijevega evangelija in majuskula hrvaške glagolice senjske tiskarne) in črkovni nizi iz različnih ohranjenih spomenikov. Poimenovanja pisav in spremno besedilo k njim (verjetno pa tudi vse navedene črkopise) je pisala ista roka kot sam naslov in latinski uvod (po vsej verjetnosti Sovičeva). Neposredno pred bogato korespondenco so v knjigo vpeti trije listi, po dolžini in širini različne velikosti, a s podobno vsebino: na vsakem izmed njih je izrisan/izpisan po en zapis v neznani pisavi in kratko pojasnilo v italijanščini o tem, kje se posamezen zapis nahaja (npr. prvi v Prologu, 150 milj od Zadra po kopnem, drugi verjetno na Lošinju itn.), oziroma kratka notica o značilnostih predstavljene pisave. Pisava italijanskih

¹² Matej Sović je leta 1773 štel že (okrog) častitljivih sedemdeset let. Predpostavljamo lahko, da bi mu lepopisno pisanje takega obsežnega besedila verjetno predstavljalo velik napor.

¹³ Celotna vsebina latinskega uvoda v fasciklu *Ms 185* obsega 39 strani, v latinskem prevodu slovnice (*Ms 165*) 32 strani, najmanj (21 strani) pa v fasciklu *Ms 353* (opazna značilnost prepisov v tem fasciklu je izpuščanje vseh cerkvenoslovanskih primerov /zapisanih v cirilici/; izjema od tega pravila je samo nedokončani prepis latinskega dela slovnice iz rokopisne enote *Ms 165*, v katerem so zapisani tudi cirilski primeri iz originala).

pojasnil je bodisi Fortisova – na prvem listu (zapis v neznani pisavi s te strani je npr. izpisan tudi v njegovem pismu Soviču z dne, 10. avgusta 1773), bodisi Sovičeva – na tretjem listu in morda prva vrstica pojasnila na drugem (medtem ko je rokopis druge vrstice neznan).

Sledi obsežna korespondenca, v kateri je ohranjenih deset pisem v italijanščini: sedem Sovičevih Albertu Fortisu, napisanih med leti 1770 in 1773 (dve pismi sta brez podpisa), eno Fortisovo Mateju Soviču iz leta 1773 ter dve pismi Mateja Karamana: prvo je naslovljeno na M. Foscarinija, drugo pa je samo Karamanov prepis pisma Gabriela Palkovicha (obe pismi sta datirani z letom 1754). Prijetno popestritev celotnega fascikla predstavlja zapis, na žalost samo ene strani Hasanaginice v cirilici (v knjigo je umeščena pred zadnje, nedokončano Sovičevo pismo, v katerem avtor pisma podaja razlago problematike jezika te balade). Zapisana je v ljudskem jeziku, vendar pa v pravopisu vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine.¹⁴ Napisal jo je isti prepisovalec kot celotno rokopisno enoto *Ms 165* (vendar ne Sovič).

Proti koncu fascikla *Ms 185* so vpeti štirje listi: vsi nekoliko manjši od ostalih, višine 23 cm in širine 17 cm. Naslov razdelka je *Voci illiriche* in je poskus slovarja hrvaških besed v razmerju do angleških, italijanskih, latinskih in grških (razdelek obsega 7 strani). Pregledovalcu slovarja je kmalu jasno, da je v njem poskusna, neizčiščena različica slovarja (morda je najprimernejša oznaka *začetni osnutek slovarja*), saj je črkopis na teh listih neugleden in nečitljiv, veliko je popravkov, gesla še zdaleč niso prevedena v vse našteje jezike itn. Po pisavi sodeč sta avtorja razdelka dva; različni pisavi oblikujeta dve zaključeni enoti slovarja: prva roka je pisala besedne primere z ustreznicami v različnih jezikih na prvih treh straneh, druga pa je oblikovala besedilo na preostalih štirih straneh razdelka, kjer so poleg samih prevedenih besed navedeni tudi primeri njihove rabe.

Zadnji popisani strani v fasciklu *Ms 185* sta vsebinsko povezani; na obeh je namreč izpisana krška različica istroromunskega Očenaša.¹⁵ Na prvi strani je najverjetneje izpisana prvotna verzija tega besedila: *Çiaççe nosstru, carle jesti in Çer, svetase nume attev ...* (Pod vsako od šestih vrstic z istroromunskim besedilom je z isto pisavo predstavljena latinska različica *Pater noster, qui es in Coelis ...*, na dnu celotnega besedila pa še kratek slovarček latinsko – istroromunskih ustreznice). Drugi zapis z naslovom *Pater noster in dialetto Poglizano dell' Isola di Veglia* sln. Očenaš v poljiškem narečju z otoka Krka je petvrstični, pravopisno nekoliko popravljen, prepis istroromunskega Očenaša s prejšnje strani (pisava prepisa je ista kot na prvih treh straneh razdelka *Voci illiriche*, naslov pa je, verjetno kasneje, izpisal sam Alberto Fortis).¹⁶ Obe različici Očenaša z latinskim prevodom in s seznamom latinsko – istroromunskih besed sta najstarejša do sedaj znana zapisa krškoromunskega besedila (Muljačić 1976: 53–54).

¹⁴ Celoten prepis edine strani Hasanaginice v fasciklu *Ms 185* in Fortisova različica v latinici iz leta 1774 sta podana v: Babič 2007: 160–161.

¹⁵ Za namig na istroromunsko različico Očenaša in Muljačičev članek se zahvaljujem Robertu Grošlju.

¹⁶ Obe različici Očenaša sta navedeni v: Muljačić 1976: 54–55. Pisavi obeh Očenašev sta različni, nobena pa ni niti Fortisova, niti Sovičeva. To potrjuje tudi Željko Muljačić, ki meni, da je prvo različico, pri kateri je oblika črk debela, pravopis pa nedosleden, na prošnjo M. Soviča ali A. Fortisa (skupaj z latinskim prevodom in s slovarčkom) zapisal bodisi kak vaški župnik ali drug človek, ki je bil več pisane. In tako se je ohranilo besedilo v tem »eksotičnem« narečju (Muljačić 1976: 53).

Fascikel *Ms 185* se zaključuje z osemvrstičnim zapisom v francoščini (na zadnji strani, za drugim istroromunskim Očenašem): *Le premier jour de May les garçons amoureux ont la coutume de planter / avant le lever du Soleil dans les petites places de la ville ...* neznanega avtorja.

Fascikel *Ms 353* so zaznamovale tri pisave, med njimi je znana samo prva in sicer rokopis Blaža Kumerdeja¹⁷ v besedilu *Praefatio Editoris Ad Lectores Slavos*, ki je edini izvirni rokopisni izdelek v tem fasciklu. Zapis je droben in težko berljiv, v besedilu, ki je razporejeno samo na desni polovici strani (na levi so izpisani popravki oziroma dodatki k osnovnemu tekstu), pa je ogromno napak, popravkov in črtanj. Preostala besedila v fasciklu sta ustvarila dva neznan prepisovalca, njuna rokopisa ločujeta preostalo vsebino fascikla glede na izvirno predlogo na dve zaključeni enoti:

- prvi prepisovalec je ustvaril latinski uvod *Lectori Dalmatae / Mattheuf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxeren. Archidiaconuf* in vsa preostala besedila iz fascikla *Ms 185*: latinski naslov Sovičevega prevoda slovnice M. Smotrickega (pred latinskim uvodom), kratka pojasnila v italijanščini k zapisom v neznanih pisavah in štiri pisma v italijanščini iz korespondence med Matejem Sovičem in Albertom Fortisom (pisma si sledijo v enakem vrstnem redu kot v fasciklu *Ms 185*; zadnje pismo ni dokončano, napisano je samo do *Impropriae omnes ...* na sedmi strani pisma v fasciklu *Ms 185*);
- izdelek drugega prepisovalca je zadnje besedilo v fasciklu – Sovičev latinski prevod vzhodnoslovanske slovnice iz rokopisne enote *Ms 165* (pri tem je potrebno poudariti, da rokopis slovničnega dela v *Ms 353* in *Ms 165* ni isti); prevod ni prepisan v celoti, ampak samo do sredine 88. strani.

Omeniti moram, da sta prepisovalca iz izvirnikov prepisala izključno latinski oziroma italijanski del besedila (tako je iz *Ms 185* prepisan samo latinski naslov prevoda slovnice, ne pa tudi cerkvenoslovanski; podani so samo komentarji k zapisom iz izvirnika, samih zapisov neznanih pisav pa ni; prav tako v prvem, tretjem in četrtem pismu korespondence niso izpisani primeri različnih pisav, bodisi cirilskih, glagolskih ali neznanih črkopisov; na vseh teh mestih je v besedilih prazen prostor); prepisan je tudi samo Sovičev latinski prevod slovnice (ne pa tudi cerkvenoslovansko besedilo), vendar tokrat za razliko od predhodnih besedil z vsemi cerkvenoslovanskimi primeri v slovnici.

¹⁷ Kumerdejevi sta tudi dve opombi v zadnjem razdelku fascikla – v prepisu Sovičevega prevoda slovnice, prva (na drugi strani) je prepisana opomba (o problematiki zapisa grafema *m* / *t*) iz predloge v *Ms 165* (2b), druga je izvirna Kumerdejeva: ob robu tretje strani navaja tri cirilske primere z latinskimi ustreznici (*чѣръзъ* *densus*, *чѣръзъ* *pars*, *крѣръзъ* *tectum*) iz slovnice Smotrickega, ki jih Sovič (v *Ms 165*) ni uvrstil v svoje besedilo (preostali manjkajoči primeri iz slovnice Smotrickega so s Kumerdejevo pisavo pripisani kar nad tretjo vrstico v samem besedilu).

**Značilnosti Sovičevega prevoda slovnice Meletija Smotrickega¹⁸
ter povezanost prepisa vzhodnoslovanske slovnice z njeno prvo (1619)
ziroma drugo izdajo (1648)¹⁹**

Latinski prevod slovnice je, tako kot sam izvirnik, obsežno delo in zaobjema celotno slovnico Meletija Smotrickega. Tudi v Sovičevem delu si osnovni sestavni deli slovnice sledijo v enakem vrstnem redu kot v vzhodnoslovanskem originalu: pravopis (ὀρθογράφια), oblikoslovje (ἑτυμολογία), skladnja (ὀνταξίς) in prozodija (προσῳδία); v sklopu zadnjega poglavja je na koncu slovnice dodano še krajše poglavje o metriki (ὡς ἐτέπνευξ ἑτίχουτῶν ἡ μέτρον). Štiri glavna poglavja je Sovič naslovil s книга первая, вторая, третья in четвертая (latinsko *Liber Primus, Secundus* ...), posamezne razdelke v njih pa za razliko od Smotrickega na podpoglavja, imenovana глава 1, 2, 3 itn. (latinsko *Caput I, II* ...). Podrobnejša primerjava Sovičevega prepisa s slovnico Smotrickega nam izkristalizira osnovno ugotovitev, da pri prepisu in prevodu pravzaprav ne gre za natančno preslikavo izvirnika, ampak za njeno predelavo, z mnogimi spremembami,²⁰ dodatki,²¹ predvsem pa s številnimi skrčenji.²² To načelo v sami Sovičevi knjigi ni pojasnjeno, zabeleženo pa je v popolnem naslovu slovnice, ki je v obeh jezikih shranjen na prvi strani fascikla *Ms 185* (v latinskem jeziku pa tudi v *Ms 353*): граммати́ка / славѣнская (...) мнѣгымъ кратости ради / ѿзътымъ / нѣкимъ въ сѣхъ Бѣлѣхъ смотрѣніемъ / приложенымъ малымъ измѣненіемъ → GRAMMATIKA / SLAVONICA (...) *pluribus brevitatē causa rejectis, / nonnullis Sacrorum observatione Biblicorum / additis, paucis immutatis*. O izčiščenju različici slovnice je po Sovičevi smrti pisal že Alberto Fortis, ki je v svojem *Potovanju po Dalmaciji* (1774) zapisal, da je Matej Sovič ustvaril delo izjemnega truda, očiščeno vsega nepotrebnega, in obogateno z novimi opaznanji, kakor je primerno za rabo novih ilirskih cerkvenih mož (*Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus* ...: XVII–XVIII).

¹⁸ V svojem opisu se ne dotikam niti obsežnega Sovičevega latinskega uvoda niti samega prevoda slovnice v latinščino, ki zahtevata natančnejše preučevanje latinista. Trenutno se pripravlja natančen in strokoven prevod besedila v slovenščino, ki bo zaobjel v kasnejših preučevanjih.

¹⁹ Pri navajanju primerov iz slovnice uporabljam naslednje okrajšave: GS – slovnica M. Smotrickega (1619), GM – moskovska izdaja slovnice (1648), SO – latinski prevod slovnice M. Soviča (1773) v rokopisni enoti *Ms 165*, GZ – slovnica L. Zizani (1596).

²⁰ V razdelku ѡ ѡбъдрѣніи (podpoglavja ѡ просῳδіи) Matej Sovič ni sledil vzhodnoslovanski predlogi, ampak je oblikoval svoje lastno besedilo (SO: 12b–15b).

Pri nepregibnih besednih vrstah je zanimiva zamenjava poimenovanja za *prislov* (namesto oblike нарѣчіе se je Sovič odločil za надглаголіе; SO: 21b).

²¹ Smotricki navaja v poglavju ѡ ὀρθογράφіи samo cirilski azbučni red, Sovič pa poleg tega (прѣпису Кѣрилѣ) še glagolski (прѣпису ѿ ѿрѣнѣма). Oba osnovna azbučna reda (prvi je povzet po Smotrickem, drugi pa podaja nabor oglatoglagolskih znakov, značilnih za Karamanove rimske vzhodnoslovanizirane izdaje misala in brevirja) imata ob sebi še dodatno različico: cirilska je, po Sovičevih besedah, zapisana v stari, majhni cerkveni knjigi v Vatikanski knjižnici, glagolska pa v »во велии дрѣвней тѣкожѣ церковни книзи ѡ прѣпису мѣжа« J. S. Assemanija, tj. okrogla glagolica (SO: 2b).

Pri prvi sklanjatvi (samostalnikov *a*-sklanjatve ženskega spola) je Sovič izjemoma dodal dva vzorca sklanjatve samostalnikov moškega spola, oba z osnovo na velar (славѣ, лавѣ) in z ustrezno premeno v dat. in lok. sg. (славѣ, лавѣ; SO: 38b).

²² K skrčenemu prepisu slovnice nedvomno prispeva dodana samostojna predstavitev zaimka той, тѣа, тѣе neposredno pred prvo sklanjatvijo (SO: 35b–36b). Ta prvina je v izvirniku pri vseh sklanjatvenih zgledih vedno navedena kot sestavni del vseh sklonskih oblik (za tak način predstavitve se je Sovič odločil samo pri treh začetnih vzorcih imenske sklanjatve, nato pa je zaimenske oblike pred samostalniškimi oblikami opustil).

Matej Sović je skušal pri prepisu cerkvenoslovanskega besedila in prevodu posamezne opise kar se da strniti, tako npr. praviloma izpušča značilne (velikokrat »za razumevanje ne nujno potrebne«) vprašalne stavke iz slovnice Smotrickega,²³ podnaslovov v posameznih podpoglavjih iz prevajane slovnice velikokrat ne navaja, ampak sama pravila (oz. razlage) iz njih strnjeno niza drugo za drugim ali pa posamezne razlage celo samo povzame in jih združene predstavi v enem samem stavku (pogosto je posamezna pojasnila iz izvirnika izpustil, včasih dodal nova). Besedili, tako slovanško kot latinsko, sta v rokopisni enoti *Ms 165* tudi sicer vizualno strnjene, saj so vse sklanjatvene paradigme (z izjemo začetnih paradigm samostalnikov in pete sklanjatve pridevnikov) podane v vodoravni liniji, skloni si sledijo brez poimenovanj, dostikrat so izpisani samo zaključki sklonskih oblik (npr. pri daljših besednih oblikah ali pa je na tak način okrajšana samo druga sklonska različica), npr. Клевѣръ, та, тѣ, та, тѣ, томъ, тѣ itn. ali Мрежа, мрежи жа, мрежи itn.²⁴ Pri sklanjatvah Sović velikokrat ne navaja vseh primerov, navedenih v pojasnilih vzhodnoslovanske slovnice; v prepisu slovnice tudi ni značilnega okrajševanja z nadpisanimi črkami iz slovnice Smotrickega: besede v Sovićevem prepisu so praviloma predstavljene v celoti in ne v skrajšani obliki kot pri Smotrickem, npr. GS нижайше^ѣ, всѣ^{хъ}, ѿко^ѣч^ѣні^ѣа, сѣ^ѣтый : SO нижайшемъ, всѣхъ, ѿконч^ѣні^ѣ, свѣ^ѣтый itn.²⁵

Razlike med osnovnim cerkvenoslovanskim besedilom v slovnici Smotrickega in Sovičevo predelavo pa ne opazimo samo v spremenjenem nizanju celotnega besedila, v preoblikovanju, izpuščanju ali dodajanju pojasnil in pravil, ampak je Sović v poglavju ω ἑτῆς μόλις posegel tudi v same sklanjatvene in spregatvene paradigme ter s tem vnesel spremembe v morfološko normo izvirnika. Zato se upravičeno poraja vprašanje, ali ni morda na Sovičevo predstavitev cerkvenoslovanske slovnicične strukture vplivala tudi druga izdaja iste slovnice iz leta 1648.²⁶

²³ Tako npr. izvirni gramatični opis tipa Чтѡ ѣстьѡ писмѡѡ z odgovorom ѣстьѡ речѣнїѡѡ чѣстьѡ нераздѣланѡѡ skrci na Писмѡѡ ѣстьѡ речѣнїѡѡ чѣстьѡ нераздѣланѡѡ ... in podobno (SO: 2b)

²⁴ Za razliko od hrvaške različice Smotrički svoje sklanjativne paradigme podaja urejeno, vedno vertikalno – vse sklonske oblike so, ob vsakokratnem poimenovanju sklona, vedno izpisane v celoti.

²⁵ Sicer pa je Matej Sović pri predelavi slovnice pravopisno sledil pravilom in pravopisnim določitvam vzhodnoslovanske slovnice. Pri tem je uporabljal vse »posebne« cirilske znake in vsa nadvrstična znamenja, ki »plemenitijo« vse vzhodnoslovanske slovnice cerkvene slovanščine takratnega časa (poleg omenjene npr. še predhodni, dvojezično ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ – Грамматика Добрагоголаговаго еллинскаго языка iz 1591 in slovnico Грамматика словенска Lavrentija Zizanija iz leta 1596). Mednje spadajo grafemi s, ы, й, nosnik ѣ kot grafični ekvivalent cirilskega я, večji e in w – oba za zapis množinskih oblik (GS gen. pl. тѣхъ тѣмъ, dat. pl. тѣмъ вѣмъ: SO ѡтѣхъ, вѣмъмъ); poleg ligature s za običajni digramni ѿ se kot pri Smotrickem uporabljajo še štiri značilne grške črke ѡ, ѱ, Ѡ, Ѣ. Sović nad besednimi oblikami zapisuje vsa nadvrstična znamenja – akcente in pri dihi, ki sicer že v samem izvirniku ne odražajo slovanskega naglasa, ampak temeljijo na grškem grafičnem sistemu in so umetno prenesena v slovansko maniro zapisovanja. Besedilo slovnice je pri Soviću napisano skoraj brez napak in izpričuje dobro poznavanje tako jezika kot zakonitosti vzhodnoslovanske cirilske pisave.

²⁶ Poudariti pa moram, da se v cerkvenoslovanskem in latinskem naslovu Sovičevega dela, izpisanem na prvi strani fascikla *Ms 185*, omenja samo izdaja slovnice iz leta 1619 s popolnim imenom izdajatelja (glej tu, str. 32), zato so raziskave usmerjene zgolj na primerjanje vseh treh slovnicih del (prve in druge izdaje slovnice Smotrickega ter Sovičevega preveda) in na razmejevanje razlik in sličnosti tako v teoretičnem opisu slovnicih kategorij kot v sami predstavitvi slovnicih materiala.

Izvirnik *Грамматики славѣнскихъ правилъ сѣнтагма* Meletija Smotrickega je po mnenju Vasilija V. Nimčuka najpomembnejša stvaritev »starega« slovanskega jezikoslovja in je kot taka imela velik vpliv na razvoj jezikoslovja pri vseh Slovanih (Nimčuk 1979: 22). Nastala je leta 1619 v Jevju pri Vilnu, pravopisno preoblikovana po grškem vzoru in z jezikovnimi posebnostmi, značilnimi za jugozahodnorusko redakcijo cerkvene slovanščine. Obsega 498 strani in je zaradi svoje pomembnosti doživela še dva ponatisa, oba v Moskvi, vendar z različno jezikovno osnovo: leta 1648 predelano po pravilih velikoruske norme, leta 1721 pa ponovno po izvirniku – z jugozahodnorusko normo cerkvenoslovanskega jezika. Slovnica je izčrpnjša od predhodne, Zizanijeve iz leta 1596. Smotricki je samostalnike razporedil v štiri sklanjatve z mnogimi primeri za posamezne podtipе, kot poseben sklon je zapisal mestnik,²⁷ razložil je kategorijo živosti in neživosti, opustil člen kot posebno besedno vrsto; obširno je obdelal glagolske oblike (vendar je posamezne oblike preteklih časov mešal med seboj) itn. (Derganc 1986 /2/: 73–75).²⁸

Druga izdaja slovnice Smotrickega je izšla 2. februarja 1648. leta v Moskvi s ponostavljenim naslovom *Граматика* in brez avtorjevega imena.²⁹ Izvirno izdajo slovnice sta opazno tekstološko in jezikovno predelala ter dopolnila moskovska urednika *Mihail Stefanovič Rogov* (umrl po 1650) in *Ioann Vasiljevič Ševelev Nasedka* (okoli 1570 – okoli 1660),³⁰ ki sta slovnico pravopisno in slovnično preoblikovala v duhu moskovske lingvistične ideologije in po zakonitostih velikoruske jezikovne norme. Spremenila sta npr. že sam začetek slovnice: za Moskovčane vsebinsko nezanimivi, povrh vsega pa v prosti movi napisani, uvod Meletija Smotrickega *Вчитаемъ школьнымъ Авторъ* iz prve izdaje (GS: 1a–4b)³¹ sta zamenjala z novim, obsežnejšim *съ вѣомъ починаемъ, заѣ в' предисловіе в'писанъ* ... (brez naslova; GM: 1a–44a), katerega vsebino sestavlja pet sklopov svetopisemskih, patrističnih in hagiografskih citatov, s katerimi je slovnica postala pomembna tudi s teološkega vidika kot sredstvo za spoznavanje bistva božje resnice (Kuzminova – GM: 498–513), s prenovitvijo gramatičnega dela pa je pridobila status »uradne izdaje moskovske pismenosti« (Jagić 1910: 30).

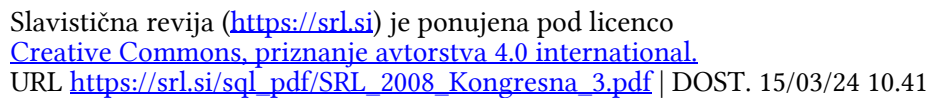
²⁷ Že Zizanij je v svoji slovnici kot samostojen sklon predstavil orodnik – *творительный падежъ* (medtem ko je oblika mestnika praviloma zapisana kot druga različica sklona pri dajalniku), Smotricki pa je paradigmo dopolnil še z mestnikom – *сказательный падежъ*. Spremenil je tudi vrstni red sklonov iz Zizanijevega *именный, родный, дательный, творительный, винительный* in v sklanjatvenih paradigmah tudi *звательный* (čeprav ima pri predstavitvi slovničnih kategorij navedenih samo prvih pet sklonov) na novejši *именительный, родительный, дательный, винительный, звательный, творительный, сказательный*.

²⁸ Več o vzhodnoslovanski slovnici cerkvene slovanščine in samem Smotrickem glej obsežno v: Nimčuk 1979: 7–111, ter v: Sgambati 1983: 114, Uspenski 1987: 201, Derganc 1986 /2/: 70–75, Jagić 1910: 29–30, Babič 1996/1997: 256–261, 2000: 37, 80–82.

²⁹ Meletij Smotricki (med 1577 in 1579 – 1633) je junija 1627 sprejel uniatstvo, zato so ga v Moskvi imeli za odpadnika protestantstva (Nimčuk 1979: 19).

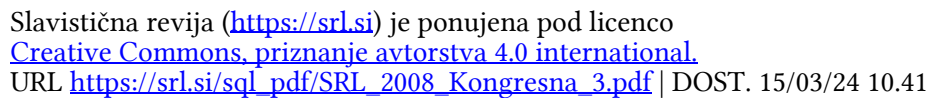
³⁰ Oba imenovana sta bila v sredini 17. stoletja vodilna urednika moskovske tiskarne (*Московский Печатный двор*); M. Rogov je bil njen odgovorni urednik v letih 1640 – 1649, I. Nasedka pa po odstavitvi Rogova do 1652. leta (Kuzminova – GM: 495).

³¹ Uvod Smotrickega vsebuje metodološka navodila za predavatelje slovanskega jezika v bratskih šolah (od konca 16. stoletja je bila v Jugozahodni Rusiji slovnica grškega, latinskega in cerkvenoslovanskega jezika vključena v pedagoški proces v bratskih šolah in učiteljskih), v Moskovski Rusiji pa vse do prve četrtine 18. stoletja organizirani učni sistem ni obstajal, zato vsebina originalnega uvoda za Moskovčane ni bila aktualna.

Natančen pregled Sovičevega pravopisnega sestavka Oukvščenie (SO: 6b–10b) vpliva druge izdaje vzhodoslovanske slovnice ne potrjuje, saj je Sovič pri predstavitvi cerkvenoslovanskega dela slovnice zvesto sledil predlogi iz leta 1619, čeprav je

³⁴ Moskovska izdaja slovnice je nastajala v različnih časovnih obdobjih. Znano je, da sta moskovska urednika poglavje в *Орфографіи* oblikovala šele potem, ko sta že vnesla popravke v posamezne sklanjatvene in spregatvene paradigme. Zato je razumljivo, da sta v Pravopisna pravila vključila tudi nekatera dodatna pojasnila o rabi črk, ki praviloma odsevajo njuno negativno stališče do pravopisnih določitev, ki jih Smotricki v svojem pravopisnem sestavku sicer ni posebej pojasnjeval, so pa v prvi izdaji slovnice razvidne iz predstavitve slovnicega materiala (Kuzminova – GM: 545).

Opazila sem samo dve stični točki z drugo izdajo vzhodnoslovnske slovnice. Obe deli namreč izpuščata vse neslovnske (grške in latinske) primere, ki jih je Smotrici navedel na začetku 8 вѣщаній.³⁶ Izogibanje neslovnskega jezikovnemu materialu je tudi sicer razpoznavna značilnost obeh primerjanih izdaj (tako Sovičeve kot moskovske), saj do njega prihaja v vseh poglavjih slovnice. Najopaznejše je gotovo v sintaktičnem delu pri citatih iz Septuaginte,³⁷ ki v slovnici Smotrickega služijo kot nazoren prikaz sorazmerja med grškimi in cerkvenoslovnskimi sintaktičnimi konstrukcijami (Kuzminova – GM: 513). Tako Sovič kot moskovska izdaja slovnice sta skladenjsko predstavitev Smotrickega osiromašila za citate v grškem jeziku, vseeno pa bi težko potegnili vzporednici med obema sintaktičnima poglavjema, saj se močno razlikujeta med seboj.³⁸ Zanimivejšo podobnost med obema gramatičnima izdajama je ustvarila dodatna razlaga rabe grafemov ѡ in ѡ в Sovičevem prevodu Smotrickega (SO: 10b), ki predvideva zapisovanje ѡ в akuz. pl. f.³⁹ in razlikovanje homonimne oblike »jazykъ« s pomočjo zapisa grafema ѡ ali ѡ na začetku oblike. Pravilo je navedeno tudi v slovnici 1648 (GM: 55a–55b), vendar je oblikovano drugače, različna pa

³⁹ Ni jasno, zakaj Sović v razlagi omenja le akuz. pl., saj je v sklanjativnih paradigmah mehke (*ja-*) sklanjatve samostalnikov ženskega spola enaka končnica tudi v nom. in vok. pl.; deveto pravilo moskovske izdaje ima npr. splošnejši opis: da se zapisuje v množinskih oblikah samostalnikov ženskega spola (podobno pravilo je tudi v Zizanijevi slovnici, le da se v njej spola ne omenja; o tem natančneje: Kuzminova – GM: 537).

so tudi poimenovanja: – tako je v moskovski izdaji slovnice *ѡзѡдъ тѣлѣсныи*, pri Soviću pa *глаголѣніѣ ѡрѡдѣ*; – oblika *ѡзѡдъ* ima v rokopisni enoti *Ms 165* pojasnilo: *рѡдъ*, v moskovski izdaji pa je naveden le primer rabe: *ѡзѡдѣи ѡкрѣстїи*.⁴⁰

Tudi v poglavju morfologije (*ѣтѣмолѡгіѣ*) ne najdemo neposrednih dokazov o tem, da je na Sovićev prevod vplivala tudi druga izdaja Smotrickega, saj so vse razlage slovničnih kategorij (in vsa pojasnila k njim) v Sovićevem delu bodisi povzeta po originalni izdaji bodisi preoblikovana neodvisno od besedila druge izdaje. Vendar to še zdaleč ne pomeni, da v tem delu ni opaziti prepoznavnih prvin moskovske morfološke norme (v večini primerov tesno povezanih s pravopisnimi zakonitostmi), pa naj si bodo le-te neposreden odsev izdaje iz 1648. leta, ali pa izpričujejo zgolj zelo dobro poznavanje moskovske norme obeh izdajateljev hrvaških glagolskih liturgičnih knjig v Rimu v sredini 18. stoletja.⁴¹ V pričujočem članku omenjam nekaj najopaznejših oblikoslovnih značilnosti sklanjatev samostalnikov,⁴² ki izkazujejo morebitni vpliv moskovske izdaje na Sovićevo delo.

Pri sklanjatvi samostalnikov ženskega (moškega) spola mehkih osnov (*пѣрвое склонѣніѣ*)⁴³ ima Sović v posameznih sklonih navedene dvojne končnice (tako iz prve kot iz druge izdaje vzhodnoslovanske slovnice), npr. gen. sg. SO *мрѣжи* / *жа*, nom., akuz. pl. SO *мрѣжи* / *жа*, (prim. GS *мрѣжа*⁴⁴; GM *мрѣжи*).⁴⁵

⁴⁰ Omenjenega pravila rabe *ѡ* in *ѡ* Smotricki v svojih *Ѡвѣщенїѡхъ* (GS: 11b) nima, zato se v njegovi izdaji v obeh pomenih uporablja vedno enaka oblika *ѡзѡдъ* (oblike s pomenom »govorni organ« so zato v moskovski izdaji popravljene na *ѡзѡдъ*). Različen zapis homonimnih oblik ima svoj izvor v južnoslovanskem pravopisu, saj ga predvideva že Konstantin Kostenečki v svoji razpravi *Сказанїѣ ѡзѡдѣніѣ ѡ писменѣ* (nastali pribl. 1424 – 1426), ki protistavlja *ѡзѡдъ* = *глаголю* (γλωσσος) : *ѡзѡдъ* = *ѣтѣ* (ἔθνος; Jagić 1885–1895: 405–406). Odraz njegovega pravila je pri Vzhodnih Slovanih opazen tudi v slovarju Pamve Berynde (Kijev, 1627), katerega sta pri popravljanju slovnice uporabljala tudi M. Rogov in I. Nasedka (Kuzminova – GM: 537).

⁴¹ Marsikatero skupno značilnost je namreč moč najti tudi v glagolskih izdajah Misala 1741 in Brevirja 1791 ter v latinski razlagi glagolskih in cirilskih črk, njihovega izgovora in rabe v slovanskih jezikih *In Alphabetum Illyricum expositio* ... Karamanovega Bukvarja iz 1739. oziroma 1753. leta (druga izdaja).

⁴² V podpoglavju *ѡ ѡмени* so prve štiri sklanjatve namenjene samostalnikom, peta sklanjatve pa predstavljajo sklanjatenih vzorcev pridevnikov in števnikov.

Pri prikazu sklanjatenih vzorcev se je edino Sović odločil za vrstni red števil *ednina – množina – dvojina* (v vseh ostalih primerjanih slovnicih ednini sledi dvojina in kot zadnja množina), ki pa ga je pri glagolu spremenil in ga uskladal z izvirnikom.

⁴³ Prva sklanjatve je v preučevanih slovnicih na straneh: GS: 32a–42b, GM: 93b–104b in SO: 36b–42b.

⁴⁴ Dvojnice ima Sović v istih sklonih (pa še v nom. sg. ter akuz. pl.) tudi pri sklanjatvi samostalnika *Самарнїи* / *и*, v dat. sg. pa samo obliko *Самарнїиѣ* iz druge izdaje.

⁴⁵ Pri množinskih paradigmah samostalnikov, ki imajo v osnovi *e* ali *o*, je Matej Sović pogosto navadni *e* oziroma *o* iz ednine zamenjal z *e* oziroma *w* (redkeje v celotni paradigmi, pogosto pa v nom., gen. in vok. /ter akuz./ pl.), npr.

SO: pl. *мрѣжи* / *жа*, *мрѣжѣ*, *мрѣжамъ*, *мрѣжи* / *жа*, *мрѣжи*, *мрѣжами*, *ѡ мрѣжахъ*;

снѡхѣи, *снѡхѣ*, *снѡхамъ*, *снѡхѣи*, *снѡхѣи*, *снѡхамѣи*, *снѡхѣхъ*;

enako: pl. *ѡнѡши*, *ѡнѡшѣ*, *ѡнѡшамъ*, *ѡнѡ(шы)шѣ*, *ѡнѡши* ...; *дрѣва*, *дрѣвѣ*, *дрѣвѡмъ* ...;

Preučevani vzhodnoslovanski izdaji ohranjata *e* in *o* (iz ednine) tudi v večini množinskih sklonov; izjema je pogosto gen., redkeje dat. pl. (dosledneje izvedeno v moskovski izdaji), npr.

GS: pl. *тѣѡ снѡхѣи*, *тѣхъ снѡхѣ*, *тѣ снѡхамъ*, *тѣѡ снѡхѣи*, *ѡ снѡхѣи*, *тѣмѣи снѡхамѣи*, *ѡ тѣѡ снѡхѣхъ*;

тѣи ѡнѡши, *тѣхъ ѡнѡшѣ*, *тѣ ѡнѡшамъ* ...; *тѣи ѡрѣсти*, *тѣхъ ѡрѣстѣ*, *тѣ ѡрѣстѣи* ...;

GM: pl. *тѣѡ дрѣва*, *тѣхъ дрѣвѣ*, *тѣмѣ дрѣвѡмъ*, *тѣѡ дрѣва* ...;

тѣѡ мрѣжи, *тѣхъ мрѣжѣ*, *тѣмѣ мрѣжамъ* ...; *тѣи дрѡми*, *тѣхъ дрѡмѣи* и *дрѡмѣи*, *тѣмѣ дрѡмѣи* ...;

Pred omenjeno sklanjatvijo ima (samo) Sovič dodano pojasnilo oziroma izjemo (и́зѣтъ), v kateri posebej navaja končnice samostalnikov z osnovo na жа, ца, ша, ца, меd drugim tudi, da je винит. множеств. на ы, и на и,⁴⁶ zato so oblike tega sklona: akuz. pl. SO мрежи / жа, vendar pa GS мрежа in GM мрежи.

Pri samostalnikih z osnovo na -c (vseh treh spolov) je med obema vzhodnoslovan-skima izdajama največ razlik, saj so v drugi izdaji končnice dat. in lok. sg. f. popravljene z -и (jugozahodnoruska norma) na -ъ (moskovska norma; o tem natančneje v: Kuzminova – GM: 533 in 564), spremembe pa so še (samo pri samostalnikih ženskega spola) v nom., akuz. in vok. pl. -а (prva izdaja) in -и (druga) itn. Samostalniки пѣ́нница (m. in f.) sklanja Sovič enako kot Smotricki,⁴⁷ vendar je za paradigmo podal pojasnilo, da imajo nekateri samostalniki ženskega spola na ца v gen. sg. -ы (ponovno glej op. 47), v dat. sg. (kategorija *živosti*) in lok. sg. (kategorija *neživosti*) pa -ъ (prim. dat., lok. sg. GS пѣ́нница : GM пѣ́нница). Medtem ko je pri samostalnikih ženskega spola končnica -ъ v lok. sg. pri Soviču navedena kot možna različica samo v dodatnem pojasnilu, pa je pri samostalnikih moškega spola vključena tudi že v samo sklanjatveno paradigmo (второе склонение),⁴⁸ saj je v tem sklonu tako oblika po jugozahodnoruski normi ѿцы kot oblika po moskovski ѿцѣ.⁴⁹ Preseneča pa oblika istega sklonu pri samostalnikih чвѣ́нецъ in жре́цъ (m.), kjer je samo končnica -и, prav tako pa tudi dve obliki є́рѣци in є́рѣцѣ pri samostalnikih srednjega spola na -c, kjer imata obe vzhodnoslovanski izdaji samo prvo obliko. Pri istem samostalniku srednjega spola dovoljuje Sovič v lok. pl. kar tri različne končnice: є́рѣцѣхъ, цѣхъ in цахъ (od tega ima GS prvi dve, GM pa prvo⁵⁰ in tretjo obliko).

Sovičev zapis samostalnika *nt*-sklanjatve отро́ча: отро́ча odraža že vzhodnoslovanski izgovor *a* za soglasniki č, ž, š in *c* po razvoju psl. *ę. Enake oblike je ta samostalniки v Zizanijevi slovnici, z а pa sta zapisani tudi dve obliki v moskovski izdaji slovnice:

Zapis z w v (celotni) množinski paradigmi pa predpisuje npr. Zizanijeva slovnica:

ГЗ: pl. nom. вѣ́шн, gen. вѣ́шъ и вѣ́ш, dat. вѣ́шъ и вѣ́шѣ, instr. вѣ́шн, akuz. вѣ́шн, vok. вѣ́шн;
nom. кѣ́стн, gen. кѣ́стнъ и кѣ́стѣн, dat. кѣ́стѣмъ и кѣ́стѣхъ, instr. кѣ́стѣмъ, akuz. кѣ́стн, vok. кѣ́стн.

Primerjaj še z oblikama nom. pl. *kōsti* in gen. pl. *vōdb*; obe obliki sta izpričani v vzhodnoslovaniziranjem Brevirju 1648 (avtorja Rafaela Levakovića), zadnja pa tudi v Brevirju 1791 Mateja Karamana (Babič 2000: 228 in 231).

⁴⁶ Enako pravilo je zapisano tudi v Karamanovem bukvarju pri razlagi črke ѡ & ѡ, le da je pripisano moskovskemu izgovoru (Babič 2000: 98). *Jery* oziroma -и v akuz. pl. m. in f. (pri samostalnikih ženskega spola tudi v gen. sg.) najdemo tudi v Karamanovih rimskih izdajah misala in brevirja, npr. akuz. pl. *ovcy*, *pticy*, *koncy* in *svěci* ter gen. sg. f. *časъ*, *duši*, *zemli* (Babič 2000: 231–233).

V slovnici Smotrickega in v Sovičevem prevodu le-te se po sklanjatvenem obrazcu мрежа poleg samostalnikov асчѣ, дѣшѣ, пѣца, вѣѣ itn. sklanja tudi землѣ (za razliko od moskovske izdaje, kjer so iz razlage izločili samostalnika землѣ in вѣѣ).

⁴⁷ Z dvojnicami v gen. sg., nom. in vok. pl.: GS m. пѣ́нницн, f. пѣ́нница in SO пѣ́нницн / ца (GM samo пѣ́нницн), vendar pa ima Sovič v akuz. pl. navedeno samo končnico, ki je kot edina predvidena tudi v drugi izdaji slovnice: SO пѣ́нницѣ (prim. GS m. пѣ́нницѣ, f. пѣ́нница : GM пѣ́нницѣ).

Samo moskovska izdaja navaja pri t. i. prvi sklanjatvi tudi paradigmo samostalnika ѿвѣѣ.

⁴⁸ Druga sklanjatev je v preučevanih slovnicaх predstavljena na straneh: GS: 42b–59b, GM: 104b–120a in SO: 42b–50b.

⁴⁹ Zanimivo pa je, da sta tako Sovič kot moskovska izdaja povzela pravilo iz prve izdaje Smotrickega (zapisano za samostalnikom ѿре́цъ), da je pravilna končnica v lok. sg. končnica -и.

⁵⁰ V moskovski izdaji je končnica lok. pl. m. in n. pogosto zapisana z večjim е, npr. проро́цѣхъ, є́рѣцѣхъ, obe ostali primerjani deli pa imata pri oblikah tega sklonu vedno navadni е.

Ὁτρωάτα (nom., akuz. in vok. du.) in Ὁτρωάτης (gen. in. lok. du.), medtem ko preostale oblike te izdaje pa tudi vse oblike originalne izdaje ohranjajo zapis z α.

Po tretji sklanjatvi samostalnikov (трѣтїе склонѣнїе)⁵¹ se sklanjata dva slovanska samostalnika зѧповѣдѧ in мѧтерѧ илѧ мѧти (glej tudi op. 38). Pri obeh je Sović (za razliko od Smotrickega) v gen. pl. poleg oblik зѧповѣдѧи in мѧтерѧи navedel še dodatno končnico -ей,⁵² pri prvem samostalniku pa (samo v razlagi, zapisani pred sklanjativjo) tudi dodatno v vok. sg. -е (poleg pričakovane -и). Obe končnici (tako -ей v gen. pl. kot -е v vok. sg.) sta kot drugi različici sklona zapisani že v moskovski izdaji.⁵³

Do vključevanja končnic iz obeh vzhodnoslovanskih izdaj prihaja v Sovićevem prevodu tudi pri četrti sklanjatvi (четвѣртѧе склонѣнїе),⁵⁴ npr. v nom. in vok. pl. пѧстырѧе рѧ ри (prim. GS пѧстырѧе илѧ пѧстырѧе : GM пѧстырѧе илѧ пѧстыри – končnica -е je bila v moskovski slovnici potisnjena na rob gramatične norme; Kuzminova – GM: 569). Trojne različice teh dveh sklonov najdemo še pri samostalniku свидѣтель (ki ima pri Soviću že moskovsko obliko, medtem ko ima prva izdaja свѣдѣтель),⁵⁵ dvojne pri ѧерѧй: ѧерѧе in ѧерѧи (prim. GS ѧерѧе : GM ѧерѧи), pri ostalih sklanjatvenih obrazcih pa imamo samo po eno obliko: bodisi iz prve izdaje, npr. хѧдѧтѧе, дрѧводѣлѧе (čeprav je v GM хѧдѧтѧи in дрѧводѣлѧе -и),⁵⁶ ali enako obliko iz obeh izdaj, npr. мрѧвѧе, лѧводѣлѧе. Povsem novi sta pri Soviću drugi različici nom. in vok. pl. зное еѧе, крагѧе еѧе.

Razpoznavna značilnost imenske sklanjatve v moskovski izdaji slovnice je dosledno zapisovanje oblik instr. sg. samostalnikov moškega in srednjega spola s palatalnim redukcijskim vokalom, ki je na eni strani omogočilo ponovno grafično razlikovanje med gramatičnima homonimoma instr. sg. in dat. pl. samostalnikov moškega in srednjega spola, priporočano v pravopisnih priročnikih 16. in 17. stoletja (Kuzminova – GM, 566–568), po drugi pa je sledilo starocerkvenoslovanskemu razmerju (npr. instr. sg. m. рѧвомѧ : dat. pl. m. рѧвомѧ). M. Rogov in I. Nasedka sta tako pri sklanjatvenih vzorcih samostalnikov druge in četrtje sklanjatve oblike instr. sg. iz prve izdaje slovnice Smotrickega клѧврѧтомѧ, дрѣвомѧ, именемѧ, врѧчѧемѧ, дрѧводѣлѧемѧ itn. praviloma popravila na клѧврѧтомѧ, дрѣвомѧ, именѧмѧ, врѧчѧѧмѧ, дрѧводѣлѧѧмѧ (le redko ostajajo oblike iz prve izdaje nespremenjene, npr. ѧрѧомѧмѧ, дрѧвѧѧмѧ дрѧвѧѧѧмѧ, клѧменѧѧмѧ).⁵⁷ Zanimivo je, da

⁵¹ Tretja sklanjatev je v preučevanih slovnicih na straneh: GS: 59b–63a, GM: 120a–122b in SO: 50b–52b.

⁵² Ta končnica je bila v jugozahodnoruski izdaji namenjena le samostalnikom moškega spola: пѧстырѧей, tudi мѧтежѧей itn., moskovska izdaja pa je njeno rabo razširila tudi na samostalnike ženskega spola (Kuzminova – GM: 569).

⁵³ Morda velja omeniti še različno zapisovanje končnic instr. pl. in du., kjer je v GS zapis зѧповѣдѧи in зѧповѣдѧма, v GM зѧповѣдѧи in зѧповѣдѧма, pri SO pa v množini vedno zapis brez redukcijskega vokala: зѧповѣдѧи, v dvojini pa z njim: зѧповѣдѧма (vendar pa pri četrti sklanjatvi: пѧстырѧма).

⁵⁴ V preučevanih slovnicih je četrtja sklanjatev na straneh: GS: 63a–74a, GM: 122b–132b in SO: 52b–57b.

⁵⁵ Primerjaj tudi z obliko gen. pl. *svideteľ* v Karamanovem Misalu 1741 (Babič 2000: 204).

⁵⁶ Pri samostalniku врѧчѧ so oblike omenjenih sklonov povzete po Smotrickem: врѧчѧѧе, врѧчѧѧ илѧ врѧчѧѧе (moskovska izdaja je srednjo obliko zamenjala s pričakovano врѧчѧи), zanimiva pa je tudi prva genitivna oblika врѧчѧ илѧ врѧчѧѧѧ, ki je tako v izdaji iz 1648. leta kot pri Soviću zapisana s palatalnim redukcijskim vokalom: врѧчѧѧѧ.

⁵⁷ Enako razlikovanje med omenjenima sklonoma oziroma popravljanje oblik v edninskih paradigmah je v moskovski izdaji izraženo tudi pri sklanjativah pridevnikov in deležnikov, redkeje zaimkov, npr. instr. sg. GM нѧщѧимѧ, вѧщѧимѧ in сѧмѧ (vendar pa n. нѧщѧимѧ, n. вѧвшѧимѧ in m. in n. тѧмѧмѧ; prim. GS m. in n. сѧмѧмѧ, вѧщѧимѧ in мѧмѧмѧ itn.).

odraza tega sistematičnega uvajanja moskovskega pravopisnega pravila v Sovičevem prevodu slovnice ni, saj so vse oblike tega sklon pri samostalnikih (in vseh ostalih sklonljivih besednih vrstah) zapisane enako (z velarnim redukcijskim vokalom) kot v slovnici 1619 (in nenazadnje tudi v Zizanijevi).

Iz poglavij ѡ Ѡрѡграфіи in ѡ ѣтѣмолѡгіи (pri sklanjatvi samostalnikov) sem prikazala samo tiste razlike med originalno izdajo slovnice Smotrickega (1619) in Sovičevim prevodom le-te (1773), ki bi svoj vzgib lahko dobile prek druge izdaje vzhodnoslovanske slovnice (1648). Šele iz nadaljnjih raziskav podobnosti in razlik med temi tremi deli pa bo moč zagotovo potrditi resničen vpliv moskovske izdaje na Sovičevo delo.

VIRI IN LITERATURA

A

- Rokopisna enota s signaturo *Ms 165* iz zapuščine Žige Zoisa (brez naslova). Vsebina: Matej Sovič, *Latinski prevod slovnice Meletija Smotrickega* (1619) iz leta 1773. Iz Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani. 245 strani. (SO)
- Fascikel s signaturo *Ms 185* iz zapuščine Žige Zoisa (brez naslova). Vsebina: *Alfabeto Slavo*. Korespondenca med Matejem Sovičem in Albertom Fortisom. Prepis strani Hasanaginice. *Voci illiriche*. Istroromunski Očenaš. Iz Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani. 92 strani.
- Fascikel s signaturo *Ms 353* iz zapuščine Žige Zoisa (brez naslova). Vsebina: Besedilo Blaža Kumerdeja *Praefatio Editoris Ad Lectores Slavos*. Delni prepis korespondence med Matejem Sovičem in Albertom Fortisom. Nedokončani prepis Sovičevega latinskega prevoda slovnice Meletija Smotrickega. Iz Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani. 80 strani.

B

- Мелетій СМОТРИЦЬКИЙ, Грамматіки словенска прѣвѣніе сѣнтагма, Ев'е 1619. Faksimilna izdaja. Київ 1979. (GS)
- Грамматика 1648 г. /Предисловие, научный комментарий, подготовка текста и составление указателей Е. А. Кузьминовой. – М.: МАКС Пресс, 2007. 624. – Сер.: Памятники словесности. (GM)
- Лаврентій ЗИЗАНІЙ, Грамматіка словенска, Вільно 1596. Faksimilna izdaja. Київ 1980. (GZ)
- Matej KARAMAN, *Bukvarъ slavenskijъ*. Rim 1753. Primerek iz NUK v Ljubljani. /Sign. II 20740/

C

- Vanda BABIČ, 2000: *Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste iz 17. in 18. stoletja*, Ljubljana.
- 1996/1997: Vzhodnoslovanizacija hrvaških glagolskih liturgičnih tekstov v 17. in 18. stoletju in oblikovanje značilnih grafičnih sistemov Levakovičevih izdaj misala in brevirja, *Slovo* 47–49. 255–284.
- 1998/99: Bukvar – nastopna izdaja Mateja Karamana in njegovo mesto pri oblikovanju posebnega glagolskega grafičnega sistema v Karamanovih izdajah liturgičnih knjig. *JiS* 44/3. 71–88.
- 2007: Latinski prevod slovnice Meletija Smotrickega in dva fascikla s korespondenco Mateja Soviča. *Slav. rev.* 55/1–2. 147–167.

- Aleksandra DERGANČ, 1986 /1/: O morebitnem vplivu Bohoričeve slovnice na cerkvenoslovanjsko slovnico Meletija Smotrickega. *Obdobja* 6. 319–325.
- 1986 /2/: Prve cerkvenoslovanjske in Bohoričeva slovnica. *SRL* 34/1. 67–76.
- EJ 5: *Enciklopedija Jugoslavije*, 5 – 1962. Zagreb. 201.
- EJ 7: *Enciklopedija Jugoslavije*, 7 – 1968. Zagreb. 436.
- Vatroslav JAGIĆ, 1885–1895: *Разсужденія южно-славянскої и русскої старини о церковно-славянскомъ языкѣ*. Изслѣдованія по русскому языку. Томъ I. Санктпетербургъ.
- 1910: *История славянской филологии*. (Энциклопедія славянской филологии. Т. 1). Санктпетербургъ.
- 1913: *Hrvatska glagolska književnost*. B. Vodnik: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1. Zagreb. 9–64.
- Јован РАДОНИЋ, 1949: Штампарије и школе римске курије у Италији и јужнословенским земљама у XVII веку. *Посебна издања САН*, књ. CXLIX. Београд.
- 1950: *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*. Београд.
- Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*. Ms 100 – Ms 399. 1980. Ljubljana.
- Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit* (uredil in spremno besedo napisal Jože Toporišič; prevedel Martin Benedik), 1995. Ljubljana.
- Željko MULJACIĆ, 1976: Über zwei krkorumänische Texte aus dem 18. Jahrhundert. *Zeitschrift für Balkanologie* XII/1. 51–55.
- Василий Васильевич НИМЧУК, 1979: *Граматика М. Смотрицького – перлина давнього мовознавства*. Київ.
- Emanuela SGAMBATI, 1983: Udio Rusina u izdavanju hrvatskih glagoljskih knjiga u XVII stoljeću. *Slovo* 32–33. 103–122.
- Marijan STOJKOVIĆ, 1930: Pokušaj uvođenja ruskoslavenske gramatike M. Smotrickoga kod Hrvata katolika. *Nastavni vjesnik*, knj. 38. Zagreb. 120–131.
- Rudolf STROHAL, 1982: *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb.
- Б. А. УСПЕНСКИЙ, 1987: *История русского литературного языка (XI–XVII вв.)*. München.

SUMMARY

Matej Sović and His Latin Translation of Meletij Smotrickij's Old Church Slavic Grammar of 1773

The Manuscript section of the National and University Library in Ljubljana holds, as part of the papers of Žiga Zois, the only copy of Sović's Latin translation of the extensive Old Church Slavic grammar by Meletij Smotrickij *Грамматики Славенскиѣ правильное Считанье* (1619) of 1773. The Croatian priest and translator, Matej Karaman's assistant for the publication of Glagolitic sacred books in Rome, and an ardent advocate of the East-Slavic redaction of Church Slavic, Matej Sović translated the grammar in 1756 for students of Old Church Slavic in Karaman's Glagolitic course (*Collegium illyricum*), and prepared it for publication in 1773, but the grammar remained in a manuscript form. The copy preserved in Ljubljana (1773) is a transcription of Sović's text from 1756 and is a calligraphic work by an unknown scribe. The book is, like the original, an extensive work (245 pages in total) and includes the entire grammar by Meletij Smotrickij. The pages have two parallel columns with a copy of original Smotrickij's grammar in Cyrillic and Sović's Latin translation. In his revision of the grammar, Matej Sović followed the orthographic rules of the East-Slavic grammar. He used all »special« Cyrillic characters and all diacritic marks above the letters, which »enhance« all East-Slavic grammars of Old Church

Slavic of that time. He translated the entire Smotrickij's grammar, which consists of the following sections: orthography (*ὀρθογραφία*), morphology (*ἐτυμολογία*), syntax (*συνταξις*), prosody (*προσωδία*), and metrics. It is important to point out that the transcription of the Grammar in Sovič's book is not an exact replica of the original, but is a revision, with many abbreviations, additional explanations, and changes. In the morphological section, Sovič made changes to the declensional and conjugational paradigms, i.e., to the morphological norm of the original, which poses the question whether Sovič's presentation of the Old Church Slavic grammatical structure might have been influenced by the second edition of the grammar from 1648. The grammar part is preceded by Sovič's extensive original Latin introduction *Lectori Dalmatae / Matthaewf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxerensis Archidiaconuf*, written in the same hand.

Closely connected with the aforementioned book are two fascicles in the same section of the library containing the correspondence between Matej Sovič and the Italian Alberto Fortis. However, this is just a general characterization of the content, as the fascicles also include letters of some other authors (including Karaman's) and many miscellany, e.g., *Alfabeto Slavo* – a survey of Slavic alphabets, copies of three recordings of unknown alphabets, one page of *Hasanaginica* in Cyrillic, and the Krk variant of the Istro-Romanian *Pater Noster*. Common to all three manuscript units is Sovič's Latin grammar introduction. One of the fascicles, which mainly holds copies of letters and various other texts from the other two manuscript units, also includes a partial copy of Sovič's translation (only of his Latin text, without a copy of the original of Smotrickij's grammar).